

Kansanlingvivistisesti ilkeilystä ja kiusoittelevasta

Pirkko Muikku-Werner: *Ilkeilyn kahdet kasvot*. Tampere: Vastapaino 2012. 310 s. ISBN 978-951-768-388-3.

Muistuma oppitunnilta muutaman vuoden takaa: On perjantai, kello pian 15.30. Opiskelijat nuokkuvat tietokoneiden takana tekemässä tehtäviään, alkavat sulkea työasemiaan ja haikailla viikonlopun menoja. ”Tavataan ensi viikolla tässä samassa tilassa”, sanon lähtiäisiksi. ”Jaa koomassa, vai?” kysyy yksi opiskelijoista.

Miten kommentti tulisi tulkita? Pitäisikö loukkaantua? Kuulostaahan kysymys suoralta moitteelta opettajan taidoista: tylsää on ollut – ei tällaista enää koskaan. Vai pitäisikö mahdollisen vastakkainasetelun sijasta yrittää aistia sanojen takaa vapauttavaa ironiaa?

Tulkinta on tehtävä siinä samassa – tässä ja nyt –, vaikka reaktiotaan voi toki reflektoida jälkeenpäinkin. Tilanneyhteys on tulkintakehys, johon puhuja ja kuulija suhteuttavat sanomisensa. Kommentin tulkintaa ohjaa muun muassa se, että ollaan tekniikan alan oppilaitoksessa, jossa viljellään insinöörihuumoria, ja että opiskelija on osoittanut verbaalista kyvykkyyttään aikaisemminkin.

Väärinkäsitysten jäljillä

Itä-Suomen yliopiston suomen kielen professori Pirkko Muikku-Werner tarkastelee teoksessaan *Ilkeilyn kahdet kasvot* edellisen esimerkin kaltaista ilmiötä. Periaatteessa tismalleen sama ilmaus voi olla kaksikasvoisesti joko tyly tai kohtelias, Muikku-Wernerin hahmotteleman ilkeys-jatkumon mukaan joko ilmi-ilkeä tai valeilkeä eli esimerkiksi kiusoitteleva. Tulkinnallisen yksiselitteisyyden puute johtaa monesti vuorovaikutustilanteissa vahingollisiin väärinkäsityksiin, jotka uh-

kaavat romuttaa ihmisten välit. Joku saattaa suuttua leikkisäksi tarkoitettusta lausumasta, vaikka sen tarkoituksena puhujan näkökulmasta olisi ollut yhteisöllisyyden rakentaminen.

Keskusteluoppaat ja oppikirjat esittelevät, miten tulisi käyttäytyä, jotta vuorovaikutus toimisi ihanteellisella tavalla. Klassinen näkemys aiheesta ovat H.P. Gricen (1975) keskustelumaksimit, jotka luonnehtivat toimivan yhteistyön periaatteita lähinnä tehokkaan tiedonsiirron kannalta: ”Älä valehtele.” ”Älä puhu liikaa äläkä liian vähän.” ”Pysy asiassa.” ”Sano sanottavasi selkeästi ja vältä moniselitteistä ilmaisua.” Aihetta voisi tarkastella myös kohteliaisuuden eri ilmenemismuotojen ja kasvojen suojelemisen kannalta.

Todellisuus on kuitenkin teoretisointeja ihmeellisempää. Käsitukset toivottavasta tavasta käyttää kieltä ja tehdä yhteistyötä eivät välttämättä toteudu ihmisten arjessa työpaikoilla, kouluissa, perheen sisällä tai missään muuallakaan. Ihmiset ovat epäkohteliaita toisilleen, kiusaamisen on sanottu lisääntyneen, välirikot haittaavat työntekoa. Miksi kieltä, jonka luulisi olevan tarkoitettu ihmisten välisen vuorovaikutuksen aikaansaamiseksi ja ihmisuhteiden ylläpitoon, käytetään jatkuvasti ”väärin”?

Muikku-Wernerin mukaan on tärkeää selvittää, miksi ilkeilyä ylimalkaan esiintyy ja miten ihmiset siihen suhtautuvat. Vain siten on mahdollista ymmärtää ilmiötä laajalti, ei vain kielenkäytön vaan myös psykologisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä, jolla on vaikutusta ihmisten elämään monin eri tavoin. Erityisen tärkeää mahdollisia häiriöitä aiheuttavan ilmaisun ymmärtäminen on ihmistyön ammattilaisille, muun muassa opettajille, sosiaalialan työntekijöille ja mielen-

terveyden parissa työskenteleville. Näin esimerkiksi puolustautuminen ilkeilyä vastaan on helpompaa.

Ilkeilykertomusten ehdoilla

Muikku-Werner kutsuu tutkimustaan kansanlingvistiseksi. Hän pyrkii välttämään liian teoreettista otetta, ja hänen aineistonaan on neljästä eri kyselystä saatua materiaalia, jossa niin sanotut maallikot ovat kuvailleet omia käsityksiään ilkeilystä ja kiusoitteluista. Näin tarkastelun keskiössä on se, miten vastaajat jäsentävät näkemyksiään kielen käyttämisestä ja siihen sisältyvistä asenteista.

Muikku-Wernerin tutkimuksen aineisto on kerätty kyselyillä *Pirkka*-lehden lukijoille, opiskelijoille sekä lukiolaisille. Neljäs aineisto perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toteuttamaan kyselyyn. Kyselyissä tiedusteltiin muun muassa, mitä vastaajat pitivät ilkeilynä, millaiset ihmiset, milloin ja mistä syystä loukkaavat toisiaan, onko ilkeily sallittua vain jollekulle, millaisista asioista voi ilkeillä ja onko ilkeilyn laatu muuttunut kulttuurin muuttuessa. Moni on laatinut vastauksensa kertomuksen muotoon, joten Muikku-Wernerillä on oiva tilaisuus luoda teokseensa moniäänisyyttä lainaamalla informanteiltaan kuvaavia ja paljon puhuvia esimerkkitapauksia. Sekä kyselyjen toteuttamistapa että vastaajajoukko on ollut sekakoosteinen, joten taustatekijöiden merkitystä ei ole voitu juurikaan ottaa tutkimuksessa huomioon.

Ilkeilyn kahdet kasvot jakautuu kuuheen lukuun, joista kaksi ensimmäistä johdattelevat aiheeseen ja aineiston käsittelyyn. Kolmannessa luvussa käydään läpi yleistajuisesti aiheen teoreettista taustaa alkaen Gricen (1975) maksiimeista ja päättyen Jonathan Culpeperin (2011) näkemyksiin siitä, minkälaisista tilanteista käyttäytymistä pidetään epäkohteliaana. Näkemykset toimivasta vuorovaikutuksesta ovat muuttuneet vähitellen kohteliaan

kielenkäytön tuntomerkkien hahmottelusta kontekstin merkityksen korostamiseen. Esimerkiksi Culpeperin (mt.) mukaan käyttäytymistä pidetään epäkohteliaana, jos se on ristiriidassa odotusten (mitä käyttäytymiseltä odotetaan), toiveiden (mitä käyttäytymiseltä toivotaan) ja uskomusten (millaista käyttäytymisten pitäisi olla) kanssa.

Muikku-Werner varoo tukeutumasta yhteenkään teoreettiseen malliin sellaisenaan, sillä teoksen pääpaino on informanttien tulkinnoissa eli heidän ilkeilyyn liittyvissä käsityksissään. Esitellyt näkökulmat kuitenkin auttavat aineiston esimerkkitapausten luokittelussa ja sen perusteella tehtävissä yleistyksissä. Valituille näkökulmille on yhteistä se, että niiden mukaan kohteliaisuutta pidetään vuorovaikutusta ylläpitävänä ja sen vuoksi järjeställisenä valintana kanssakäymistilanteissa, kun taas tahallinen epäkohteliaisuus aiheuttaa kuulijalle mielipahaa ja vaarantaa vuorovaikutuksen jatkumisen. Jostain syystä kuitenkin on tilanteita, joissa valitaan säännöllisesti epäkohtelias – ja niin muotoin järjetön – tapa toimia.

Teoksen neljäs luku on omistettu aidoille ilkeilylle (ilmi-ilkeydelle) ja viides luku kiusoittelulle (valeilkeydelle). Näissä kahdessa keskeisessä luvussa Muikku-Werner juoksuuttaa rinnakkain omia aineistoista nostamia yleistyksiä ja informanttien yksittäisiä tapauskertomuksia yleistystensä tueksi. Samaan aikaan hän vertailee näin syntyvää kokonaiskuvaa teoreettisiin näkökulmiin.

Käsitellessään aineistoa Muikku-Werner työstää näkemyksiään syventämällä aikaisemmin esillä ollutta teoretietoa ja tutustumalla uusiin näkökulmiin jonnekin kiinnostavan havainnon ilmaannuttua esiin. Tuloksena ei siten ole kompakti tai tiivis näkemys aiheesta vaan perinpohjainen ja moniaalle haarova, osin jopa raskas ja toisteinenkin tutkimusretki ilkeilyn ja kiusoittelun monitulkintaiseen maailmaan. Rönsykyys on hinta, jonka

Muikku-Werner maksaa kunnioittaessaan informanttiensa käsityksiä ja varoessaan pakottamasta niitä yhtenäiseen teoreettiseen kehikkoon tai selitysmalliin. Kärsivälliselle lukijalle esitystapa tuottaa kuitenkin jatkuvaa löytämisen ja oivaltamisen iloa.

Lopuksi

Viimeisessä eli kuudennessa luvussa Muikku-Werner kokoaa aikaisemmin esitellyn vielä kertaalleen yhteen ja kiteyttää teoksensa lukuohjeen: ” – tarkoituksena ei ole välittää aina ja joka yhteydessä paikansa pitävää esitystä kaksi- tai itse asiassa monikasvoisesta ilkeydestä. Pikemminkin lukijan halutaan tutustuvan siihen runsaaseen vaihteluun, joka ilmiöön liittyy.” Teos ei aukene kertalukemalla täydelleen, eikä niin ole tarkoitukseen; pikemminkin tarkoitus on kiusoitella lukija palaamaan tekstin ääreen yhä uudelleen.

Tieto ilkeilystä lievittää tuskaa, joka ilkeilystä aiheutuu. Tässä katsannossa

Pirkko Muikku-Wernerin *Ilkeilyn kahdet kasvot* on luonteeltaan vapauttava, emansipatorinen teos. Se sopii ammatilliseksi täydennysteokseksi kaikille niille, jotka joutuvat työnsä puolesta kohtaamaan pahaansuopuutta ja sietämään epäkohteliaisuutta. Kielitieteestä muuten kiinnostuneelle tai sitä opiskelevalle *Ilkeilyn kahdet kasvot* tarjoaa helppolukuisen ja esimerkkejä lavealti hyödyntävän yleiskatsauksen vuorovaikutustilanteiden moniselitteiseen todellisuuteen.

PASI LANKINEN

etunimi.sukunimi@metropolia.fi

Lähteet

CULPEPER, JONATHAN 2011: *Impoliteness.*

Using language to cause offence. Cambridge: Cambridge University Press.

GRICE, H. P. 1975: *Logic and conversation.*

– Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* s. 22–40. Volume 3. New York: Academic Press.

Sata ja yksi tieteellistä tarinaa venäjistä ja vähän muistakin kielistä

Arto Mustajoki: *Kevyt kosketus venäjän kieleen.* Helsinki: Gaudeamus 2012. 275 s. ISBN 978-952-495-256-9.

Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksen esimies ja professori Arto Mustajoki on aiemminkin kunnostautunut pedagogisten julkaisujen ja tieteen popularisoinnin saralla: hänen Kapusta-kielenopetusohjelmasarjansa televisiossa palkittiin Euroopan

parhaana opetusohjelmana, ja hän on tuottanut useita oppikirjoja ja muuta opetusmateriaalia, joiden yhtenä ansiona on ollut humoristisuus. Uusi kirja *Kevyt kosketus venäjän kieleen* (2012) on hauska kirjoitettu kokoelma pieniä esseitä tai lukuja, joissa Mustajoki esittelee sekä venäjän kielen erityispiirteitä että paljon muuta: kielen analyysin peruskäsitteitä, näkökulmia kieleen, suomen kielen erityispiirteitä, monen